

BLANCA GARCÉS MASCAREÑAS

El dret a (no) migrar

La vulneració sistemàtica dels drets de les persones migrants ja no és notícia. Diàriament sentim estimacions de morts a la frontera, d'embarcacions a la deriva que no obtenen auxili de les autoritats competents, de tanques de creixentment lesives, de pràctiques policials que per acció o per omissió acaben matant, de devolucions en calent que vulneren els drets dels més vulnerables i de pràctiques intimidatòries que s'acarnissen amb aquells que intenten travessar fronteres de manera irregular, a l'espera que no ho repeteixin.

Tot això no passa només a la perifèria d'Europa o en el més enllà. Passa a les fronteres europees, en espais convertits en «terra de ningú», a illes transformades en presons a cel obert però també terra endins, a ciutats com Brussel·les, París o Madrid on centenars de persones migrants (entre elles, sol·licitants d'asil) dormen al ras en condicions de misèria.

En aquest context, és important recordar quin són els drets de les persones migrants, com s'han anat definint al llarg de la història i per què, què en queda fora i què hauria de quedar-ne dins, i com estem assistint dia a dia, sabent-ho però sense ser-ne conscients, a la progressiva deshumanització de les persones migrants. Deshumanització que posa en qüestió no només el dret a migrar sinó els drets humans més bàsics, començant pel propi dret a la vida.

Blanca Garcés Mascareñas és investigadora sènior de l'àrea de Migracions i coordinadora de recerca del CIDOB. És doctora en Ciències Socials per la Universitat d'Amsterdam i llicenciada en Història i Antropologia per la Universitat de Barcelona. Ha publicat, entre altres, *Markets, citizenship and rights* (2012) i *Integration, processes and policies in Europe* (2014, amb Rinus Penninx)

EL DRET A MIGRAR

El dret a migrar ha estat definit històricament com el dret a deixar el propi país. Segons l'article 13 de la Declaració Universal de Drets Humans, tothom té dret a deixar o retornar al país d'origen i també el dret a moure's dins del propi país. El que no es reconeix explícitament és el dret a entrar a un altre país. Dit en altres paraules, hi ha dret de sortida i de tornada però no d'arribada. En conseqüència, el dret a marxar no sempre es pot fer efectiu. És com el dret a viure en parella, que depèn d'un tercer per poder-se practicar.

La possibilitat d'entrada és una decisió que recau exclusivament en mans de l'Estat del país de destí. Aquí l'interès nacional prima sobre l'interès individual de les persones migrants. Són els Estats els que tenen dret a decidir qui entra i qui no, qui es pot quedar i qui ha de tornar, també contra la seva voluntat. I decideixen en funció dels seus interessos que, lluny del que sovint es pensa, poden ser diversos, contradictoris i canvians.

Per un costat, per definició, els Estats obren les portes a aquells treballadors migrants desitjats pels mercats laborals. Aquest obrir portes es pot fer de manera explícita, com passa amb els migrants definits com altament qualificats; o implícita, deixant que arribin i es quedin de forma irregular, cobrint llocs de treball essencials (per exemple, en el sector agrícola o de les cures), però oficialment no reconeguts i, per tant, mal pagats. Els Estats també acostumen a facilitar l'entrada d'aquelles persones migrants percebudes com a properes ètnicament o culturalment parlant. Senzillament perquè sovint ni se'ls considera com a migrants.

Per l'altre costat, també per definició, l'Estat tendeix a limitar l'entrada dels no-ciutadans. En l'àmbit laboral, se'ls exclou amb l'argument de protegir les condicions laborals dels treballadors nacionals. En l'àmbit social, es justifica per la necessitat d'acotar qui té accés a determinats drets i serveis. En l'àmbit polític, el més protegit dels tres, s'entén l'exercici de la democràcia com necessàriament circumscrit a una comunitat limitada i definida. Aquest barrera és indeslligable de la pròpia definició de l'estat-nació, que pressuposa i busca congruència entre els límits de la comunitat política i cultural. Per tots aquests motius, els Estats limiten les arribades o les condicions de residència. Tot depèn de qui, quan i on.

Amb l'asil, però, els Estats tenen poc a dir. El règim internacional de protecció internacional, definit per la Convenció de Ginebra (1951), limita la capacitat dels Estats a decidir en funció de les seves conveniències. Sobre el paper, els Estats signants estan obligats a donar asil a tota persona estrangera que hagi fugit del seu país a causa de temors fundats de ser perseguida per motius de raça, religió, naciona-

litat, pertinença a un determinat grup social o opinions polítiques. La definició és clara però oberta a diferents interpretacions, especialment pel que fa al nivell i la forma de persecució necessària per ser considerat refugiat legítim.

A més, la definició de refugiat —pensada en el context de la Segona Guerra Mundial i molt circumscrita a refugiats polítics, sovint homes, blancs, polititzats i altament qualificats— no quadra amb els desplaçats forçosos actuals. Per dos motius. Primer, perquè els conflictes actuals són cada vegada més difusos, amb violències estructurals que limiten i posen en perill la vida de molts ciutadans sense que això impliqui necessàriament una persecució directa. Pensem, per exemple, en la violència urbana provocada per les mares centreamericanes. Segon, perquè entre els desplaçats forçosos cada vegada són més els refugiats climàtics. Segons les Nacions Unides, el 2050 podrien superar els 216 milions. En aquest cas, tampoc hi ha persecució directa, però sí una necessitat imperiosa i urgent d'abandonar el lloc d'origen.

Més enllà de definicions, els Estats han trobat altres maneres de no donar-hi protecció internacional a pesar de les seves obligacions. Des de la dècada de 1990, s'ha fet amb polítiques que limitaven les sortides (amb l'exigència de visats) o que dificultaven travessar les fronteres (amb l'externalització del control fronterer a tercers països) per tal de reduir-ne les arribades, que a la pràctica són condició necessària per sol·licitar asil. A més a més, en els últims anys i especialment a Europa, s'han limitat també els drets i les condicions de vida dels sol·licitants d'asil. Per a Darling són «polítiques de la indigència», que de forma deliberada buscarien recordar-los que no són benvinguts i, per tant, que millor que no vinguin. Els exemples són múltiples, des de les condicions indignes en els camps de refugiats de les illes gregues als centres d'acollida (i sovint de quasi internament) en zones aïllades del país del centre i nord d'Europa.

EL DRET A (NO) MIGRAR

Tan important com el dret a migrar hauria de ser el dret a no migrar, és a dir, el dret a quedar-se al lloc d'origen de manera que emigrar sigui una opció, però mai l'única alternativa. En el seu llibre *Expulsions* (2015), Saskia Sassen sosté que les migracions contemporànies són fruit sobretot de processos d'expulsió de zones on la vida hauria deixat de ser sostenible. És el que defineix com la «pèrdua massiva d'hàbitat», provocada pel pas del keynesianisme a una era global de privatitzacions, desregulació i fronteres obertes que expulsaria als marges (socialment i físicament) una part creixent de la població. Com explica l'autora, aquests processos són menys visibles que les guerres però sovint hi estan al darrere. No són fruit d'accidents sinó

el resultat d'estratègies concretes que busquen l'enriquiment il·limitat d'uns pocs per sobre de la resta.

Un exemple d'aquests processos serien les polítiques de desenvolupament, que haurien deixat moltes «terres i aigües mortes», és a dir, no disponibles per a la sostenibilitat dels seus habitants. Així, per exemple, les grans plantacions, en gran part en mans de capitals internacionals i d'operacions financeres, haurien alterat el caràcter de les economies locals, absorbint la petita propietat o la propietat comunal, expulsant els pobles que hi habitaven i generant forats desnacionalitzats fora del control de la sobirania dels Estats. El mateix es podria dir dels projectes de pesca a gran escala, sovint en mans d'embarcacions estrangeres i que haurien acabat amb les economies locals de moltes poblacions costaneres. Finalment, la degradació mediambiental provocada per projectes de caràcter extractivista (pensem en pous de petroli o mines sense regulació) estarien també al darrere de les grans expulsions contemporànies.

En aquest context, el canvi climàtic redueix encara més la terra habitable. Sequeres, inundacions o ciclons són i seran cada vegada més devastadors. A aquests fenòmens sobtats, se suma la calor extrema, la falta d'aigua potable i la pujada del nivell del mar. Sabem que el canvi climàtic està afectant sobretot l'Àfrica (especialment la zona del Sahel), l'Àsia central i sud-oriental, Amèrica Central i la zona oriental de Sud-Amèrica. Per exemple, a països com Mali o Burkina Faso el 7 % de la població s'ha hagut de desplaçar del seu lloc d'origen. En el llibre *Refugiats climàtics* (2020), Miguel Pajares defensa l'obligació de donar refugi als migrants climàtics en tant que la gran majoria provenen de països que quasi no han contribuït a les emissions d'efecte d'hivernacle i, a més a més, són víctimes de la inacció política d'uns governs (principalment els del nord) que han incomplert sistemàticament els acords internacionals.

LA JUSTÍCIA GLOBAL COM ALTERNATIVA?

En un món creixentment desigual i alhora globalitzat, on a més la immigració s'ha convertit en el gran temor dels països del Nord Global, es plantegen habitualment dues alternatives. Per un costat, des dels governs i posicions més *mainstream*, es parla de la necessitat de promoure el desenvolupament dels països d'origen per reduir així les aspiracions dels potencials migrants. Des d'aquesta perspectiva, que alimenta gran part de les polítiques de cooperació dels països europeus, s'ignora que en un primer moment a més creixement econòmic, més emigració. Per l'altre costat, des de posicions més d'esquerres i activistes, s'exigeix l'obertura de vies

legals i segures. La pregunta que se'ls podria fer, en aquest cas, és com fer-ho en un món on l'esforç migratori s'ha acabat convertint en l'aventura més segura de mobilitat social. Tal com diu Turiel (2020) respecte a les renovables com a forma de mitigar el canvi climàtic, aquesta proposta (si no es combina amb d'altres) és com voler sumar cinc amb números parells.

La tercera alternativa, molt més minoritària, posa en el centre el concepte de *corresponsabilitat*. En l'era de l'antropocè, en una societat globalitzada que està alterant i degradant de forma accelerada les bases naturals que han fet possible la vida sostenible sobre la Terra, no té cap sentit seguir distingint entre un *nosaltres* i un *ells*. Tampoc té sentit pensar que les fronteres marcaran la diferència entre dos mons. Les migracions, autoritzades o no autoritzades, recorden una vegada i una altra que no hi ha fronteres que valgui (o no a mitjan termini) quan s'ha deixat de viure amb dignitat a l'altre costat. Calen mesures substantives que equilibrin la riquesa i possibilitin la participació igualitària de tots els països en els beneficis de la globalització. Això passa necessàriament per transformar les relacions de poder que genera un món creixentment desigual. Passa, per tant, no per polítiques d'ajuda al desenvolupament sinó per polítiques que promoguin la justícia global.

El problema, tal com recordava Castles (2010), no és la immigració en si mateixa, sinó les condicions de desigualtat sota les quals la majoria de les migracions nord-sud tenen lloc. Si hi ha un objectiu normatiu, aquest no hauria de ser reduir la migració sinó trobar formes en les quals pugui tenir lloc sota condicions d'igualtat i respecte dels drets humans. Per això, i aquest és l'argument central d'aquest article, cal garantir el dret a migrar i a no migrar. Només garantint el dret a migrar i a no migrar de forma conjunta podem arribar a garantir aquestes condicions d'igualtat i respecte. I no només per assegurar-los els drets, a *ells*. També per a *nosaltres*, perquè només així podrem evitar la deriva il·liberal de les nostres democràcies occidentals, que podria acabar representant —tal com recorda Krastev en el seu llibre *After Europe* (2020)— la crisi entre totes les crisis, el que acabi posant finalment en joc el projecte europeu, revelant-nos, ara ja de forma definitiva, que no som el que pensàvem. ☹

REFERÈNCIES

- CASTLES, S. (2010): «Comprendiendo la migración global: una perspectiva desde la transformación social», *Relaciones Internacionales* 14, pp. 141-169.
- DARLING, J. (2009): «Becoming bare life: Asylum, hospitality, and the politics of encampment», *Environment and Planning D: Society and Space* 27(4), pp. 649-665.

KRASTEV, I. (2020): *After Europe*, Filadèlfia, University of Pennsylvania Press.

PAJARES, M. (2020): *Refugiados climáticos. Un gran reto del siglo XXI*, Barcelona, Rayo Verde. *Refugiats climàtics. Un gran repte del segle XXI*. Traducció de Lidia Bayona Mons, Barcelona, Raig Verd.

SASSEN, S. (2015): *Expulsiones: brutalidad y complejidad en la economía global*, Buenos Aires, Katz Editores.

TURIEL, A. (2020): *Petrocalipsis: Crisis energética global y cómo (no) la vamos a solucionar*, Madrid, Editorial Alfabeto.

The advertisement displays three covers of the journal 'Mètode' from the University of Valencia. The central cover is the most prominent, featuring a large, detailed illustration of a flower with long, trailing stamens. The text on this cover includes 'Mètode', 'UNIVERSITAT DE VALÈNCIA', 'Revista de Difusió de la Investigació • Volum 1 (2022)', and 'BELLESA I NATURA'. To its left, another cover is partially visible with the title 'ZONES ÀRIDES' and 'OPORTUNITATS, REPTES I AMENACES'. To its right, a third cover is visible with the title 'UN MÓN, UNA SALUT' and a large black circle graphic. Below the covers, the text reads: 'SUBSCRIU-TE A MÈTODE', 'Preu Subscripció anual (4 números l'any): 33€ per a Espanya, 45€ per a l'estranger. www.metode.cat